

WORKING PAPER č. 8/2008

**Strukturální politika Bulharska,
Estonska, Litvy, Lotyšska,
Rumunka a Slovinska
1990–2006**

Tomáš Paleta

Červen 2008

Řada studií Working Papers Centra výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky je vydávána s podporou projektu MŠMT výzkumná centra 1M0524.

STRUKTURÁLNÍ POLITIKA BULHARSKA, ESTONSKA, LITVY, LOTYŠSKA, RUMUNSKA A SLOVINSKA 1990–2006

Abstract:

The goal of this study is to analyse structural policy impact of 6CE countries on competitiveness of these economies. We focus on amount and structure of state aid for companies in sectors of industry and services. We research both the total amount of state aid provided and its development in time. We analyze if and how the structure and amount of state aid influenced labour productivity, and if this impact is similar in all analyzed countries.

Abstrakt:

Cílem studie je analyzovat vliv strukturální politiky zemí 6CE na konkurenceschopnost výše zmíněných ekonomik. Zaměřujeme se na výši a strukturu státní pomoci podnikům v sektoru průmyslu a služeb. Zkoumáme jak absolutní hodnoty poskytované pomoci, tak jejich vývoj v čase. Analyzujeme, zda a jak se výše a struktura pomoci projevila na produktivitě práce a zda je tento vliv ve sledovaných zemích podobný.

Recenzoval:

doc. Ing. Libor Žídek, Ph.D.

1. ÚVOD

Výsledkem hospodářské politiky zemí východního bloku, zaměřené na masovou industrializaci, byl průmysl dominantním sektorem téměř všech zemí. Po pádu železné opony byl průmysl ve všech zemích střední a východní Evropy mohutně dotovaným odvětvím (Euractiv, 2006). S odstraňováním obchodních bariér a postupující transformací vyvstal problém, jak zajistit strukturální změny v ekonomikách směrem k moderní struktuře. Kromě otázky ekonomické efektivity bylo třeba řešit také otázky sociální a politické. Podniky vystavené silnému konkurenčnímu tlaku rozvinutých zemí v mnohých případech neměly naději na úspěch bez určité pomoci státu. Výsledkem této situace a dalších vlivů bylo poskytování státní pomoci podnikům s nejrůznějšími cíli – od pomoci na záchranu a restrukturalizaci, přes podporu zaměstnanosti po ochranu životního prostředí atd.

Začátkem 90. let proběhly v zemích střední a východní Evropy výrazné strukturální změny provázené značným poklesem průmyslové produkce a vzestupem v sektoru služeb. Přesto však často zůstalo mnoho podniků, které tyto otřesy přežily, ale vlády se z nejrůznějších důvodů rozhodly je podporovat formou státní pomoci. S přípravou vstupu zemí do Evropské unie se situace postupně měnila. EU se s rostoucí integrací chtěla ujistit, že vlády kandidátských zemí nebudou lákat zahraniční investory z původních zemí pomocí nejrůznějších forem státní pomoci. Proto byla v asociačních dohodách mezi EU a jednotlivými zeměmi zahrnuta povinnost kandidátských zemí sjednotit legislativu týkající se státní pomoci s právem EU, což mimo jiné zahrnovalo i zřízení nezávislého orgánu zodpovědného za posuzování a sledování státní pomoci. Za povšimnutí také stojí, že v asociačních dohodách je jasně rozlišováno mezi existující státní pomocí a pomocí novou, na kterou se vztahují nová pravidla (Euractiv, 2006)

Cílem této práce je analyzovat vliv strukturální politiky Litvy, Lotyšska, Estonska, Rumunka, Bulharska a Slovinska. Pro naše účely jsme si strukturální politiku definovali jako soubor zamýšlených (tj. vědomých) vládních opatření směřujících ke změně ve struktuře produkce průmyslových odvětví nebo vedoucí ke změně výrobního chování průmyslových producentů s cílem ovlivnit strukturální charakteristiky ekonomiky. Konkrétními nástroji takto pojaté politiky jsou přímé i nepřímé nástroje státní pomoci. Zkoumáme tedy, zda existuje vazba mezi výší státní pomoci a produktivitou práce v průmyslových odvětvích.

Státní pomoc definujeme totožně jako Evropská komise (2007). Jedná se o jakoukoliv pomoc poskytovanou státem v jakékoliv formě, která zvýhodněním určitých podniků nebo produkce určitého zboží narušuje,

nebo hrozí narušit konkurenční prostředí.¹ Podstatou státní pomoci je selektivní pomoc zvýhodňující určité subjekty před jejich konkurenty a umožňuje jim tak získat jisté výhody. Taková pomoc má následující negativní dopady na hospodářství:

- narušuje konkurenci,
- místo vyřešení problému může být vyvedena v podobě nadměrného zisku,
- může být použita k vyplácení nepřiměřených mezd,
- udržuje neefektivně vysokou zaměstnanost a způsobuje nízkou produktivitu,
- může zachovávat zastaralou hospodářskou strukturu,
- způsobuje státu přímé a administrativní náklady a způsobuje vyšší daně (Evropská komise, 2007).

Očekáváme, že tyto negativní vlivy převýší pozitiva státní pomoci a zejména z hlediska efektivity bude vliv státní pomoci negativní. Předpokládáme tedy negativní vztah mezi státní pomocí a produktivitou práce v dotovaných odvětvích. V první části studie nejprve popisujeme situaci na poli státní pomoci, v části další pak provádíme komparaci a analýzu vlivu na produktivitu práce.

1.1. Metodologie

V práci se zabýváme státní pomocí směřující do sektoru průmyslu a služeb. Pro údaje o státní pomoci jsou v této studii použity dva hlavní typy zdrojů. Prvním je statistika evropské komise „State aid scoreboard,“ druhým národní zprávy o státní pomoci publikované jednotlivými státy. K tomuto přístupu nás vedl detailnější pohled na státní pomoc v národních zprávách a u některých států delší zaznamenané časové řady. Z národních zpráv tedy čerpáme všechny údaje o státní pomoci předcházející roku 2000, neboť data ze State aid scoreboard pro toto období u sledovaných zemí neexistují. Z národních zpráv také čerpáme data pro Rumunsko a Bulharsko, neboť ty ve statistikách State aid scoreboard nejsou zahrnuty vůbec. Nedostatkem dat získaných z národních zpráv je, že sice mají strukturu odpovídající členění State aid scoreboard, ale použitá metodologie zpracování je odlišná a proto údaje z národních zpráv obvykle nejsou srovnatelné s údaji ze State aid scoreboard. Platí také, že jednotlivé země měly odlišné zákony a předpisy upravující státní pomoc a proto nelze očekávat plnou srovnatelnost údajů z národních zpráv mezi jednotlivými zeměmi. Naopak Statistika state aid scoreboard jsou zpracovány tak, aby byla komparace mezi jednotlivými zeměmi možná. S ohledem na cíl práce používáme pro

¹ Státní pomoc je obecně v EU zakázaná, zvláště pokud ovlivňuje obchod a tím narušuje konkurenci. Výjimky, zahrnující regionální pomoc, pomoc citlivým odvětvím a některé nástroje horizontální pomoci, jsou specifikovány ve smlouvě o EU.

údaje po roce 2000 – tam kde je to možné – právě údaje z tohoto zdroje.

Kromě absolutní výše státní pomoci nás zajímá také její cíl. Pomoc dělíme v souladu s přístupem EU podle cíle. Rozlišujeme pomoc horizontální (zaměřenou na určitý cíl bez ohledu na odvětví nebo region v kterém se vyskytuje) a sektorovou (zaměřenou na pomoc vybraným odvětvím).² Pomoc směřující do sektoru zemědělství a rybolovu, i vzhledem ke specifickému přístupu, který k této pomoci má EU, neuvádíme a nepracujeme s ní (není-li uvedeno jinak).

Vztah mezi produktivitou práce a státní pomocí měříme koeficientem korelace mezi produktivitou práce v průmyslu a službách (měřenou hrubou přidanou hodnotu na pracovníka) a výši státní pomoci. Pro výpočet koeficientu korelace vycházíme z dat State aid scoreboard, jejichž výši pro ucelenější představu a snadnější mezinárodní komparaci uvádíme také na pracovníka (v průmyslu a službách). Údaje o produktivitě práce vycházejí ze stálých cen v národních měnových jednotkách. Tento přístup sice ztěžuje možnost mezinárodní komparace, ale pro náš výpočet se použití tohoto přístupu ukazuje jako výhodnější, neboť u zemí s velkými výkyvy kurzů by přepočtení na euro výrazně ovlivnil výsledné řady.

Hlavní překážkou naší analýzy jsou nedostatečně dlouhé časové řady a přílišná obecnost dostupných dat, které znemožňují detailnější pohled na efekty a důsledky státní pomoci.

² Celková pomoc je tvořena součtem sektorové a horizontální pomoci. Do horizontální pomoci zahrnujeme také pomoc regionální, která bývá někdy uváděna samostatně (není-li uvedeno jinak).

2. VÝVOJ VÝŠE A STRUKTURY STÁTNÍ POMOCI

Na následujících stranách se budeme věnovat vývoji státní pomoci v jednotlivých zemích 6CE.

2.1. Bulharsko

Bulharská ekonomika byla poznamenána masivním budováním průmyslu za každou cenu (www.country-studies.com, 2008a). Výsledkem tohoto přístupu byla struktura ekonomiky kopírující sovětský model. Průmysl se v roce 1990 podílel na tvorbě HDP 49,2 %, služby 33,8 %, zemědělství 17 % (www.earthtrends.org, 2008). Dostupnost údajů o poskytované pomoci v Bulharsku je ze sledovaných zemí nejnižší. Na oficiálních místech je k dispozici pouze zpráva z roku 2005, v níž jsou obsažena podrobná data pouze pro daný rok, a za léta 2000-2004 jsou zmíněny jen hlavní trendy. Analýza vlivu státní pomoci v Bulharsku je tak v podstatě nemožná. Pro ilustraci shrneme data obsažená v dostupné zprávě.

Tabulka č. 1: Celková státní pomoc v Bulharsku 2000–2005, včetně zemědělství (mil. EUR)

Bulharsko	2000	2001	2002	2003	2004	2005
celková pomoc	149,6	106,3	111,2	160,04	131,8	213,24

Zdroj: Ministry of Finance, Republic of Bulgaria, 2005

Ačkoliv národní zprávy nemáme k dispozici, ze zprávy z roku 2005 se dají vyčíst hlavní trendy, které se před tímto rokem odehrály. Dle této zprávy (Ministry of Finance, Republic of Bulgaria, 2005) postupně klesal podíl sektorové pomoci, z 53,81 % celkové pomoci v roce 2003 na 49,54 % v roce 2004 a 40,34 % v roce 2005.³ Z hlediska sektorového členění narostla pomoc do sektoru dopravy, konkrétně do železniční dopravy a to z 10,5 mil. euro v roce 2003 na 47,3 mil. euro v roce 2005, naopak podíl pomoci zpracovatelskému průmyslu klesal. Více relevantních údajů se však ve zprávě nevyskytuje.

Struktura státní pomoci v roce 2005 je vidět v následující tabulce.

³ Národní zpráva o státní pomoci v Bulharsku považuje regionální pomoc z hlediska cíle za samostatnou kapitolu.

Tabulka č. 2: Státní pomoc průmyslu a službám podle cíle v Bulharsku v roce 2005 (mil. EUR)

	mil. EUR
horizontální cíle, z toho:	117,71
výzkum a vývoj	0
životní prostředí	0,17
MSP	0,2
obchod	0
úspory energie	0
zaměstnanost	36,85
vzdělání	0
další cíle, včetně záchrany a restrukturalizace	80,49
sektorová pomoc, z toho:	79,6
ocel	0
loďařský průmysl	0
těžba uhlí	1,53
doprava	75,35
finanční služby	0
media a kultura	1,64
turistický ruch	0
jiný zpracovatelský sektor	1,08
regionální pomoc	15,93
pomoc celkem	197,31

Zdroj: Annual report on state aid 2005 (Ministry of Finance, Republic of Bulgaria)

V roce 2005 Bulharsko poukázalo větší část pomoci na horizontální cíle, z nichž většina sloužila na podporu zaměstnanosti a hlavně na „další cíle“ včetně záchrany a restrukturalizace. Dá se tedy usuzovat, že v roce 2005 nebyla restrukturalizace v Bulharsku dokončena. Vzhledem k vývoji v ostatních zemích a tlaku EU se dá předpokládat, že v následujících letech tato pomoc poklesla. Z jednotlivých sektorů byl dotován zejména sektor dopravy. Naopak těžba uhlí a jiné zpracovatelské sektory se na pomoci podílely jen minimálně.

2.2. Estonsko

Ekonomická struktura estonského hospodářství v roce 1990 kopírovala typický sovětský model s dominancí průmyslu - 49,7 % HDP, následovaným sektorem služeb - 33,7 % HDP a relativně vysokým podílem zemědělství -16,6 % HDP (www.earthtrends.org, 2008). Ještě v roce 1990 Sovětský svaz zcela nebo částečně ovlivňoval 204 z 265 estonských průmyslových podniků. Po osamostatnění Estonska začala průmyslová produkce výrazně klesat, přičemž nejpostiženějšími

odvětvími byla metalurgie a chemický průmysl (www.country-studies.com, 2008b)

Stejně jako u jiných zemí, ani Estonsko nemá údaje o poskytované pomoci v počátcích transformace. U Estonska navíc čelíme skutečnosti, že nemá dostupné ani zprávy z pozdější doby. Jediným údajem, z něhož čerpáme údaje o výši a struktuře státní pomoci, jsou proto data ze State aid scoreboard.

Tabulka č. 3: Státní pomoc v Estonsku podle cíle (v mil EUR, s.c.)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
horizontální pomoc, z toho	7,7	9,9	11,5	8,4	9,9	15,1	10,7
pomoc obchodu, vývozu a mezinárodní integrace	0,6	0,4	0,2	0,8	2	1,6	0,9
kultura a kulturní dědictví	2,2	1,8	2,5	2,8	2,6	2,6	2,5
zaměstnanost	0	0	0	0	0	0,2	0,3
živ. prostředí	2,3	3,1	0	0,1	0,1	1	0,4
regionální pomoc	2,3	3,1	5,4	1,4	3	2,6	2
výzkum a vývoj	0,4	0,7	1,6	2,2	2	3,4	3
MSP	0	0,8	1,8	1,1	0,3	3,5	0,8
vzdělávání	0	0	0	0	0	0,3	0,8
sektorová pomoc, z toho	0	0	0,2	0	0	0	0
finanční služby	0	0	0,2	0	0	0	0
doprava, z toho							
doprava (nespecifikováno)	0	0	0	0	0	0	0
pomoc celkem	7,7	9,9	11,7	8,4	9,9	15,1	10,7

Zdroj: State aid scoreboard, 2008a

Ze sledovaných zemí Estonsko používá nástroje státní pomoci nejméně. S výjimkou roku 2002, kdy 200 tis. EUR směřovalo do sektoru finančních služeb, je všechna pomoc použita na horizontální cíle. Nejvýznamnějšími cíli jsou po celé období regionální pomoc a pomoc na kulturu a kulturní dědictví. V letech 2000 a 2001 směřuje významné procento pomoci na ochranu životního prostředí. Tato pomoc v následujících letech klesá, naopak vzrůstá podíl pomoci na výzkum a vývoj. V roce 2005, kdy byla absolutní výše pomoci nejvyšší (15,1 mil. EUR), byla také významná část pomoci použita na podporu malého a středního podnikání.

2.3. Litva

Litva se na začátku 90. let nijak nelišila od většiny zemí střední a východní Evropy, když v předchozích letech pod vlivem Sovětského svazu vybudovala průmyslově-agrární ekonomiku. Podíl průmyslu na HDP v roce 1991 byl 50,7 %, služby se na HDP podílely 32,5 % a zemědělství 16,7 % (www.earthtrends.org, 2008) Na průmyslové produkci se podílel jak lehký, tak těžký průmysl. Litva měla v rámci sovětského bloku vedoucí postavení v produkci elektroniky pro civilní

i vojenské účely. V letech 1991–1995 prošla země fází poklesu HDP doprovázenou strukturálním přizpůsobením, kdy podíl průmysl poklesl na 31,7 % v roce 1996 a podíl služeb v témže roce přispíval k HDP 55,7 %. Důsledkem hospodářských problémů byl mimo jiné krach dvou největších litevských bank (www.country-studies.com, 2008c). Je pravděpodobné, že v tomto období stát využíval nástroje státní pomoci, ale konkrétní údaje nemáme k dispozici.

Zmínky o situaci na začátku 90. let se objevují teprve v prvních zprávách o státní pomoci. Podle zprávy z roku 1998 byla v letech 1996 (a předcházejících) státní pomoc zaměřena zejména na podniky, na které dopadl transformační proces nejhůře a cílem vlády bylo v tomto případě zachování pracovních míst. V roce 1996 dosáhla státní pomoc 173,3 mil. EUR (Competition council of the republic of Lithuania, 1998).

V roce 1997 byla celková výše státní pomoci 115 milionů ECU (Competition council of the republic of Lithuania, 1997). Státní pomoc ve formě dotací byla nejčastěji formována sociálními potřebami, zaměřena na zmírnění spotřebitelských cen energie a veřejné dopravy. Z hlediska cíle použité pomoci byla nejčastější sektorová pomoc, tvořící 68,81 % celkové pomoci. Nejvýrazněji podporován byl sektor dopravy s podílem 56 % celkové sektorové pomoci. Dalším výrazným příjemcem byly odvětví zpracování ropy. Malý díl pomoci směřoval také do oděvního a textilního průmyslu (obdržel 1,45 % ze sektorové pomoci), a do společnosti na výrobu litiny 1,84 % (zařazeno jako ocelářský průmysl). Pomoc regionální byla na úrovni 20,74 %. Navzdory své klasifikaci jako pomoc regionální však byla určena čtyřem ropu zpracujícím společnostem (v jednom regionu). Horizontální pomoc v roce 1997 tvořila 10,45 % celkové pomoci. Nejvýznamnější položkou horizontální pomoci byla pomoc na záchranu a restrukturalizaci, která měla v 90,9 případech formu daňových výjimek a daňových slev a tvořila 38,5 % horizontální pomoci (Competition council of the republic of Lithuania, 1997).

V roce 1998 došlo k poklesu státní pomoci na 99,06 mil. EUR (444,96 mil. LTL), což bylo 1,04 % HDP, tj. o 0,32 p.b. méně než v roce předchozím a přibližně polovina oproti roku 1996 (Competition council of the republic of Lithuania, 1998). Do jednotlivých sektorů směřovalo 43 % celkové pomoci a ta se týkala zejména sektorů dopravy, kam směřovalo 88 % sektorové pomoci. Horizontální pomoc dosahovala výše 55,9 mil. EUR. Z toho jen 16,11 mil. EUR mělo jiný cíl než regionální pomoc, přičemž tato suma byla z 88 % procent použita na záchranu a restrukturalizaci (14,6 % celkové státní pomoci). Pouze marginální roli hrála pomoc na zlepšení životního prostředí a podporu exportu a podporu investic. Jak uvádí Zpráva za rok 1998, stojí za zmínku, že 44 % státní pomoci bylo bez ohledu na cíl zaměřeno na podporu podniků v ropném průmyslu. Hlavním nástrojem používaným v roce 1998 byly státní záruky.

V následujícím roce došlo k výraznému poklesu objemu státní pomoci. V roce 1999 činila celková státní jen 45,47 mil. EUR, což bylo 0,43 % HDP. Horizontální pomoc tvořila jen 4 % celkové pomoci a z více než poloviny byla určena na podporu exportu. Pomoc na záchranu a restrukturalizaci se výrazně snížila a činila pouze 0,33 mil EUR (18 % horizontální pomoci). Z celkové poskytované pomoci směřovalo do sektoru dopravy 77 %, z toho naprostá většina do leteckých služeb (40 % z pomoci dopravě) a do silniční a kombinované dopravy (50 %). Sektor průmyslové výroby se na čerpání státní pomoci podílel 19,1 %, finanční služby 1,83 % (Competition council of the republic of Lithuania, 1999).

Od roku 2000 jsou k dispozici data ze State aid scoreboard, která uvádí následující tabulka.

Tabulka č. 4: Státní pomoc v Litvě podle cíle (v mil. EUR, s.c.)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
horizontální pomoc, z toho	1,38	1,71	3,85	11,91	18,55	27,98	53,54
pomoc obchodu, vývozu a mezinárodní integrace	1,20	0,96	0,58	0,36	0,16	0,14	0
zaměstnanost	0	0	0	0	0	1,68	2,94
živ. prostředí	0	0	0	0	0	2,73	9,85
regionální pomoc	0	0,03	2,85	11,20	14,69	17,21	15,89
výzkum a vývoj	0,19	0,72	0,42	0,35	0,59	2,39	5,79
MSP	0	0	0	0	3,10	3,81	16,04
vzdělávání	0	0	0	0		0,02	3,03
sektorová pomoc, z toho	45,94	23,29	67,05	49,67	12,96	5,18	0,00
zpracovatelský sektor	0,13	17,12	61,49	43,74	9,09	0,93	
jiný, nezpracovatelský průmysl	45,72	6,18	5,56	5,93	3,87	4,25	0
doprava, z toho	0,08	0	0	0	0	0	0
pozemní a potrubní doprava	0,08	0	0	0	0	0	0
pomoc celkem	47,32	25,00	70,90	61,58	31,51	33,16	53,54

Zdroj: State aid scoreboard, 2008b

V roce 2000 tvořila téměř veškerý objem pomoci sektorová pomoc (97 %), která z více než 99 % směřovala do nezpracovatelských odvětví, konkrétní odvětví se však z dostupných údajů nedají zjistit. V roce 2001 se výše státní pomoci snížila na 25 mil EUR, dominantní však zůstává pomoc jednotlivým sektorům, tentokrát však směřovala do zpracovatelského průmyslu, zejména kvůli strukturálním problémům. (Competition council of the republic of Lithuania, 2001). Rok 2002 byl ve znamení nárůstu státní pomoci téměř trojnásobně. V pozadí tohoto růstu byla rostoucí pomoc zpracovatelskému

průmyslu, ve kterém vrcholila restrukturalizace. V následujících letech sektorová pomoc postupně klesala a v roce 2006 byla nulová. Naopak u horizontální pomoci je vidět zcela opačný vývoj. V letech 2000–2002 byla horizontální pomoc minimální a teprve od roku 2003 postupně vzrůstala, aby v roce 2006 tvořila veškerou státní pomoc do průmyslu a služeb. Při detailnějším pohledu vidíme, že největší díl horizontální pomoci byl zpočátku zaměřen na podporu exportu, ovšem při malé absolutní výši. Postupně se do popředí dostala podpora zaostalých regionů, podpora malého a středního podnikání, a ke konci období směřovala významná část pomoci také na ochranu životního prostředí.

2.4. Lotyšsko

Lotyšsko bylo v roce 1990 zemí s převažujícím sektorem průmyslu a relativně vysokým podílem zemědělství na HDP. Podíl průmyslu na HDP v roce 1990 činil 46,2 % a byl následován službami s podílem 31,9 %. Zemědělství se na tvorbě HDP podílelo 21,9 % (www.earthtrends.org, 2008). Největší podíl na průmyslové produkci zaujímal strojírenství, kde pracovalo 38,9 % zaměstnanců průmyslu. Dalšími význačnými odvětvími byl oděvní, potravinářský a dřevozpracující průmysl (www.country-studies.com, 2008d).

Národní zprávy o státní pomoci z doby před rokem 2000 nejsou k dispozici. Uvádíme tedy výši a strukturu státní pomoci dle State aid scoreboard.

Tabulka č. 5: Státní pomoc v Lotyšsku podle cíle (v mil. EUR, s.c.)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
horizontální pomoc, z toho	4,1	17,9	11,3	10,2	21,1	25,5	24,5
pomoc obchodu, vývozu a mezinárodní integrace	0,8	0,5	1,4				
živ. prostředí	0,5						2
regionální pomoc	2,3	16,6	9,4	7,3	19,3	19,5	16,5
rizikový kapitál							0
MSP	0,5	0,8	0,5	2,9	1,8	6	5,7
Vzdělávání						0	0,3
sektorová pomoc, z toho	66,2	34,1	39,5	41,2	26,3	63,6	73
zpracovatelský sektor	66,2	34,1	4	5,5	0	0,9	0
doprava, z toho	0	25,8	35,5	45,7	26,3	62,7	73
pozemní a potrubní doprava	0	25,8	35,5	45,7	23,5	20,3	21,7
námořní doprava	0	0	0	0	2,3	2	0
letecká doprava	0	0	0	0	0,6	0,3	0
doprava (nespecifikováno)	0	0	0	0	0	40,1	51,3
pomoc celkem	70,3	52	50,8	51,4	47,4	89,1	97,5

Zdroj: State aid scoreboard, 2008 c

Při pohledu na strukturu cílů státní pomoci Lotyšska je zjevný postupný ústup od sektorové pomoci a příklon k pomoci horizontální. V roce 2000 byla pomoc z podstatné většiny určená zpracovatelskému sektoru. V následujícím roce tato pomoc poklesla přibližně na polovinu a současně se významně zvýšila pomoc horizontální, konkrétně pomoc regionální. Od roku 2002 sledujeme u horizontální pomoci výrazné meziroční změny, struktura však zůstává téměř beze změny - významná většina plyne na pomoc regionální a menší část na pomoc malému a střednímu podnikání, a pouze marginální část na jiné cíle. Sektorová pomoc v roce 2002 také doznala výrazných změn. Významně poklesla pomoc zpracovatelskému průmyslu a od tohoto roku většina pomoci směřuje na podporu různých druhů dopravy, v letech 2004 a 2006 je dokonce jediným dotovaným odvětvím.

2.5. Rumunsko

Před rokem 1989 se Rumunsko zaměřovalo na budování silného průmyslu. Tento sektor ekonomiky však po výrazném růstu v poválečných letech v 80. letech stagnoval. Navzdory stagnaci nebyly tak jako v mnoha jiných zemích před rokem 1989 provedeny žádné reformy a to předznamenalo obtížnější transformaci po pádu železné opony. (www.country-studies.com, 2008e). Dominantním sektorem ekonomiky v roce 1990 byl průmysl, který se na tvorbě HDP podílel 49,9 %, služby pokrývaly 26,3 % HDP, a relativně vysoký podíl, 23,7 % mělo na tvorbě HDP zemědělství (www.earthtrends.org, 2008).

Rumunsko dlouhou dobu poskytovalo státní pomoc na základě rozhodnutí vlády, která byla nesystémová, nespádala do ucelené programové koncepce státní pomoci a byla udílěna arbitrárně na základě spíše politických než ekonomických kritérií (Euractiv, 2006). Poskytována pomoc nebyla také nikde evidována. Za tuto praxi bylo Rumunsko kritizováno Evropskou komisí a aby mohlo být Rumunsko přijato do EU, bylo nuceno učinit takové kroky, které zvýší transparentnost poskytování státní pomoci a uvést pravidla jejího udělování do souladu s pravidly EU (Euractiv, 2006). Na základě těchto požadavků byl v roce 1999 přijat nový zákon o státní pomoci, který se přiblížil legislativě EU a který vstoupil v platnost v lednu roku 2000. V roce 1999 byla také publikována první zpráva o státní pomoci pro Evropskou komisi. Sběr dat však nebyl v kompetenci jedné instituce a daná zpráva již není v současné době k dispozici. Teprve na přelomu let 2003–2004 byl zákon o státní pomoci novelizován tak, aby byla umožněna kontrola toků státní pomoci (Euractiv, 2006). Sledováním státní pomoci byl pověřen Úřad pro konkurenci.

První data o státní pomoci se týkají roku 2001. Vzhledem k tomu, že Rumunsko není sledováno v rámci State aid scoreboard, jsou národní zprávy o státní pomoci jediným zdrojem údajů. V následující tabulce je uvedena struktura státní pomoci za roky 2001–2004.

Tabulka č. 6: Státní pomoc v Rumunsku, v mil. EUR

	2001	2002	2003	2004	2005
horizontální pomoc, z toho:	711,45	581	524,57	907,26	411,72
výzkum a vývoj	7,16	8,53	7,46	2,14	19,58
živ. prostředí	11,62	14,12	10,88	10,8	7,89
MSP	74,49	31,23	7,68	2,6	5,86
záchrana a restrukturalizace	321,58	253,89	257,63	354,62	52,46
zaměstnanost	12,87	9,09	14,7	11,28	2,51
vzdělání zaměstnanců	0	0	0	0	0
jiné cíle	283,73	264,14	226,23	525,81	323,43
sektorová pomoc, z toho	1 205,24	203,89	323,21	519,29	157,32
ocel	1 078,41	112,15	71,75	175,12	0
loďařský průmysl	10,03	12,4	13,46	5,8	9,72
jiné zpracovatelské sektory (motorová vozidla, syntetická vlákna)	29,35	5,73	17,21	115,89	14,89
uhlí, pomoc na podporu současné těžby	29,48	31,95	41,25	60,24	68,16
uhlí: jiná pomoc	57,36	28,07	173,41	151,74	62,07
doprava, z toho:	564,94	410,22	331,11	337,58	315,39
- železniční doprava	242,68	169,33	156,52	178,59	161,24
- letecká doprava	250,24	105,76	43,23	33,66	47,96
turistický ruch	0,2455	1,88	1,53	2,42	0,18
finanční služby	0,01	0,87	0,0661	0,13	45,05
media a kultura	0,3501	10,84	4,52	7,95	2,29
regionální pomoc	96,83	75,74	46,2	52,59	19,53
oblasti s regionální pomocí, které nespádají do zanedbaných regionů	0,1149	14,91	8,91	6,43	2,64
zanedbané regiony	96,71	60,83	37,29	46,16	16,9
pomoc celkem	2 013,52	860,63	893,98	1 479,14	588,57

Zdroj: Romania competition council (2004)

Z výše uvedených dat vyplývá, že celkový objem poskytované státní pomoci klesal.

Podíl horizontální pomoci měl vzestupný trend z 35,3 % v roce 2001 na 61,3 % v roce 2005. V horizontální pomoci zabírá významné místo pomoc na záchrana a restrukturalizaci. Z klesajícího trendu této pomoci se dá usuzovat, že konec restrukturalizace se blíží. Narůstá pomoc zaměřená na „jiné cíle,“ které souvisejí s pomocí podnikatelským subjektům s předměty činností, dotýkajícími se

veřejného zájmu v oblasti elektrické a termální energie, dodávek vody a zemního plynu (Romania competition council, 2005).

Sektorová pomoc směřovala zejména do oblasti oceli a dopravy, dále pak do sektoru uhelného průmyslu a finančních služeb. V roce 2001 byl ocelářský průmysl hlavním příjemcem státní pomoci zaměřené na pomoc jednotlivým odvětvím. V následujících letech tato pomoc klesá a v roce 2005 již do tohoto odvětví žádná pomoc neplyne. Sektor dopravy, jak železniční tak letecké, je stabilním příjemcem státní pomoci a absolutní výše pomoci směřující do tohoto odvětví klesá jen mírně.

Období mezi lety 2001 a 2005 bylo poznamenáno výraznými změnami politiky poskytování státní pomoci, což souviselo se změnami legislativy spojenými s přípravou na vstup do EU. Výrazně poklesla sektorová pomoc, státní pomoc zcela přestala plynout do odvětví oceli. Klesala také horizontální pomoc, z dílčích cílů zejména pomoc na záchranu a restrukturalizaci, neboť v Rumunsku končil privatizační proces a celková restrukturalizace.

Státní pomoc v Rumunsku stále není plně kompatibilní s normami EU, neboť při vyjednávání podmínek pro vstup do EU si Rumunsko vyjednalo přechodná období pro poskytování státní pomoci (Evropská komise, 2005):

- postupné ukončování vybraných typů nekompatibilní regionální pomoci do konce roku 2011,
- postupné ukončování vybraných typů nekompatibilní pomoci zaostalým oblastem do konce roku 2010.

2.6. Slovinsko

Data o slovinské ekonomice na počátku 90. let jsou vzhledem k jeho příslušnosti k Jugoslávii velmi skromná. Vzhledem k rozdílnosti dat z jednotlivých zdrojů strukturu ekonomiky nepopisujeme.

První údaje o státní pomoci máme ze zprávy o státní pomoci z roku 1999, která se týkala let 1997 a 1998. Údaje za rok 1997, obsažené v této zprávě, byly založeny na odhadech poskytovatelů státní pomoci, zatímco data za rok 1998 byla převzata z v té době již existující databáze příjemců státní pomoci.

Absolutní výše státní pomoci mezi lety 1997 a 1999 mírně rostla, z 80,2 mld. SIT (444,5 mil. EUR) v roce 1997 na 82,4 mld. SIT (442,2 mil. EUR) v roce 1998, resp. 88,9 mld. SIT (459,3 mil. EUR) v roce 1999 (Third survey on state aid in Slovenia for 1998 and 1999, 2000). Podle výše citované zprávy dochází mezi lety 1998 a 1999 k několika výrazným změnám v tocích státní pomoci. Pomoc do sektoru zemědělství a rybolovu narůstá o 56,6 %, pomoc uhelnému průmyslu o 43 % a regionální pomoc o 21,3 %. Současně dochází k poklesu pomoci sektoru dopravy o 19,4 %, pomoc ocelářskému průmyslu klesá

o 41,2 % a pomoc jiná sektorová pomoc klesá o 29,7 %. Z hlediska rozdělení pomoci v letech 1997–1999 směřovalo více než 50 % do výrobních a zpracovatelských podniků. Pokud se zaměříme na kategorie poskytované pomoci v letech 1997–1999, dochází k mírnému poklesu horizontální pomoci z 53,12 % (1997) na 52,9 % (1998) a 48,3 % (1999). Výraznější je pokles pomoci jednotlivým sektorům z 28,5 % (1997) na 25,6 % (1998), resp. 20, 58 (1999)⁴.

Od roku 2000 jsou dostupná také data ze state aid scoreboard, která uvádíme.

Tabulka č. 7: Státní pomoc ve Slovinsku podle cíle (v mil. EUR, s.c.)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
horizontální pomoc, z toho	167,1	114,7	103,1	129,3	100	115,4	129
kultura			0,6	3,2	6,7	6,9	11,1
zaměstnanost	85,4	26,9	22	19,4	23,9	15,7	16,5
živ. prostředí	17,5	33,7	30,6	41,5	27,2	15,2	4,7
přírodní katastrofy	1,6	0,1	0				
regionální rozvoj	6	11	10	12,1	9,2	42,1	45,9
výzkum a vývoj	26,4	28,1	29,6	34,2	25,2	24,1	19,6
MSP	27,4	10,9	6,8	16	4,1	9,8	29,3
vzdělávání	2,8	4,1	3,5	3	3,9	1,5	1,9
sektorová pomoc, z toho	56,1	93,2	22,7	43,1	45,3	14,5	17,9
uhlí	15,1	0,3	19,2	17,2	14,7	14,4	14,8
zpracovatelský sektor	41	92,9	0,7	10,5	23,7	0,1	3,1
jiný, nezpracovatelský sektor					4,0		
jiné služby				3,0			
doprava, z toho			2,7	12,4	2,9		
námořní doprava				8,8			
doprava (nespecifikováno)			2,7	3,7	2,9		
pomoc celkem	223,2	207,9	125,8	172,4	145,3	129,9	146,9

Zdroj: State aid scoreboard, 2008d,

Z tabulky je vidět, že celková výše pomoci v prvních letech klesá z 223,3 mil. EUR v roce 2000 na 125,8 mil. EUR v roce 2002, což je nejnižší hodnota ve sledovaném období. V letech 2003–2006 pomoc méně kolísala kolem cca 140 mil. EUR bez jasného trendu.

Struktura pomoci se ve zdokumentovaných letech poměrně výrazně měnila. Dochází k postupnému poklesu sektorové pomoci, a to ve dvou vlnách. První pokles je mezi lety 2000–2002, kdy po nárůstu v roce 2001 výrazně klesá pomoc zpracovatelskému sektoru, která

⁴ Zbytek pomoci do 100 % tvoří pomoc rybolovu a zemědělství.

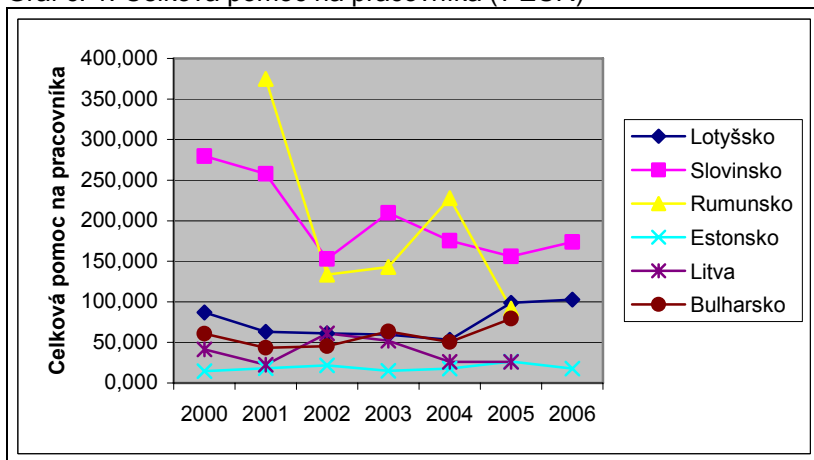
směřovala zejména do hutnického průmyslu (Fifth survey on state aid in Slovenia for 2000, 2001 and 2002, 2003). V roce 2003 následuje nárůst spojený s pomocí směřující do sektoru dopravy a v roce 2004 s pomocí zpracovatelskému průmyslu. Poté dochází k poklesu sektorové pomoci na méně než třetinu její úrovně v roce 2004, přičemž její převážná část směřuje do sektoru těžby uhlí.

Horizontální pomoc byla ve všech sledovaných letech dominantní. V roce 2000 dosahovala výše 167,1 mil. následoval pokles na 114,7 mil. EUR v roce 2001 a v následujících letech je vidět slabá oscilace s ročním průměrem 115 mil. EUR. Výše horizontální pomoci neprodělala ve sledovaných letech tak výrazný vývoj jako pomoc sektorová, přesto i zde najdeme zřetelné změny. Nejvýraznější je snížení pomoci na podporu zaměstnanosti mezi lety 2000 a 2001 z 85,4 mil. EUR na 26,9 mil. EUR, což byla hlavní příčina snížení celkové horizontální pomoci v roce 2001. „Za pozornost stojí také výrazný nárůst pomoci na zlepšení kvality životního prostředí v letech 2000–2004 a z jeho následného výrazného poklesu se dá usuzovat, že většina podniků již tuto pomoc nepotřebuje“ (Seventh survey on state aid in Slovenia for 2002, 2003 and 2004, 2006). V souladu s unijní koncepcí státní pomoci narůstá podíl pomoci méně rozvinutým regionům, která se mezi lety 2004 a 2005 zvýšila více než čtyřnásobně, od roku 2000 dokonce více než sedminásobně, na 45,9 mil. EUR v roce 2006. Za pozornost stojí také relativně vysoký podíl pomoci na výzkum a vývoj, který v roce 2002 tvořil čtvrtinu výdajů na státní pomoc a i v jiných letech je její podíl dosti vysoký.

3. SROVNÁNÍ POMOCI A JEJÍ VLIV NA HOSPODÁŘSKÝ RŮST

Zaměříme-li se na jednotlivé charakteristiky státní pomoci sledovaných zemí, nalezneme jak shodné trendy, tak výrazné odlišnosti. Jak se dalo očekávat, výše státní pomoci byla v jednotlivých zemích odlišná. Pro možnost mezinárodního srovnání převádíme poskytnutou pomoc na pracovníka v dotovaných odvětvích, tj. v sektoru průmyslu a služeb. Nejvyšší pomoc na pracovníka v průmyslu a službách poskytovalo v letech 2001–2004 Rumunsko, které v roce 2001 dosáhlo i absolutního maxima 374 EUR. V roce 2005 bylo Rumunsko, co se týče výše pomoci, předstíženo Slovinskem (156 EUR). Naopak nejnižších hodnot bylo dlouhodobě dosahováno v Estonsku (14 EUR v roce 2000 - 26 EUR v roce 2004), k němuž se postupně přibližovala Litva. Výši celkové pomoci na pracovníka shrnuje následující graf.

Graf č. 1: Celková pomoc na pracovníka (v EUR)

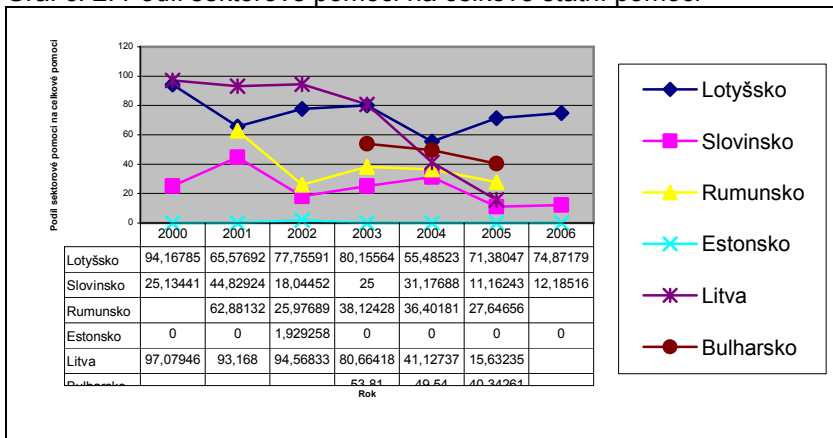

Zdroj: vlastní výpočty, dle údajů State aid scoreboard a UNECE (2008)

Jak je z grafu zřejmé, u Rumunska a Slovinska, které dosahovaly nejvyšších hodnot státní pomoci na pracovníka, tento ukazatel v čase klesá. U ostatních zemí není žádný výrazný trend přítomen, a pomoc meziročně kolísá.

Stejně jako se měnila výše státní pomoci, docházelo také ke změnám v její struktuře z hlediska cíle. U všech sledovaných zemí dochází k postupnému přechodu od sektorových cílů k cílům horizontálním. Vývoj procentního podílu sektorové pomoci na celkové pomoci vidíme v následujícím grafu.

Graf č. 2: Podíl sektorové pomoci na celkové státní pomoci

Zdroj: vlastní výpočty dle State aid scoreboard a Ministry of finance, Republic of Bulgaria, 2005

Jak je vidět, tak ačkoliv u všech zemí docházelo k postupnému snižování podílu sektorové pomoci, je míra změny například u Lotyšska výrazně nižší než u Litvy. Lotyšsko snížilo sektorovou pomoc z 94 % celkové pomoci v roce 2000 jen na cca 75 % v roce 2006, zatímco u Litvy došlo ke snížení z 97 % v roce 2000 na 15,5 % v roce 2005. V pozadí snížení sektorové pomoci je zejména tlak Evropské komise před vstupem do EU, a s tím související harmonizace legislativy, která zejména sektorovou státní pomoc výrazně omezovala. Nejnižšího podílu sektorové pomoci dosahovalo Estonsko, které s výjimkou roku 2002 poskytovalo pomoc pouze horizontální. Nízký podíl sektorové pomoci mělo dlouhodobě také Slovinsko, které však v porovnání s Estonskem stojí na zcela opačné straně z hlediska výše pomoci.

Ke zkoumání vlivu pomoci na hospodářský růst jsme použili korelační koeficient mezi výší pomoci na pracovníka a produktivitou práce. Výsledky výpočtu ukazuje následující tabulka

Tabulka č. 8: Korelační koeficient produktivity práce v průmyslu a službách a státní pomoci v letech 2000–2006

	BUL	EST	LIT	LOT	RUM	SLO
celková pomoc	0,46	0,45	-0,29	0,51	0,06	-0,71
horizontální pomoc	-	0,46	0,94	0,79	-0,23	-0,41
sektorová pomoc	-	-0,22	-0,61	0,51	0,17	-0,68

Zdroj: vlastní výpočet, dle údajů ze State aid scoreboard a UNECE (2008)

Jak ukazuje tabulka, mezi jednotlivými zeměmi existují výrazné rozdíly v hodnotě korelačního koeficientu. Jen u Litvy a Lotyšska se ukázal výraznější vztah mezi produktivitou a poskytovanou pomocí s horizontálními cíli. Usuzovat, že se jedná o vzájemnou závislost z toho však nelze. Spíše se jedná o náhodnou souhru, kdy přesun

k horizontálním cílům vlivem tlaku EU spadal zrovna do období hospodářského růstu. Z toho vyvozujeme, že na úrovni sektoru průmyslu a služeb v jednotlivých letech neexistuje vztah mezi výší pomoci na pracovníka a produktivitou práce. Neznamená to však, že státní pomoc s produktivitou práce nesouvisí.

Jedna z možností, proč korelační koeficient státní pomoci na pracovníka a produktivity práce nedává jasné výsledky, může být skutečnost, že poskytovaná pomoc nemá souvislost s produktivitou v daném roce. Podíváme-li se tedy na problém z tohoto úhlu, měl by existovat vztah výše poskytnuté pomoci a produktivity práce v rámci celého zkoumaného období. Následující tabulka ukazuje vztah mezi průměrnou hodnotou pomoci na pracovníka a procentní změnou produktivity práce v průmyslu a službách mezi lety 2000–2006.⁵

Tabulka č. 9: Průměrná roční poskytnutá pomoc na pracovníka v letech 2000–2006 a nárůst produktivity (v mil. EUR a v %)

	BUL	EST	LIT	LOT	RUM	SLO
průměrná poskytnutá pomoc	57,22	18,78	38,3	75,05	194,15	200,78
nárůst produktivity práce	18,75	48,29	32,40	41,97	11,25	17,66

Zdroj: vlastní výpočty, dle údajů State aid scoreboard a UNECE (2008)

Z tabulky je zřejmé, že vyšší poskytovaná pomoc souvisí s nižším nárůstem produktivity – korelační koeficient řad v tabulce je roven mínus 0,76. Estonsko s průměrnou výší pomoci 18,78 mil. EUR dosáhlo v průběhu šesti let nárůstu produktivity o 48,29 %, zatímco v Rumunsku při průměrné pomoci 194,15 mil. EUR produktivita rostla pouze o 11,25 %. Souvislost samozřejmě není stoprocentní a například Lotyšsko poskytovalo pomoc vyšší než Litva, a přesto u něj produktivita vzrostla o 10 procentních bodů. Navzdory tomu se jedná o výraznější vztah než v případě předchozího výpočtu. Na základě těchto výpočtu vyslovujeme závěr, že výše poskytované státní pomoci má u sledovaných zemí souvislost s produktivitou práce a země s nižší poskytovanou pomocí dosahují vyššího růstu produktivity práce než země s vyšší poskytovanou pomocí.

Nezodpovězené zůstává otázka zda je státní pomoc příčinou nebo důsledkem nízké produktivity. Na tuto otázku nejsme schopni odpovědět. K odpovědi by bylo nutné analyzovat situaci v konkrétních odvětvích a více světla by do problematiky vnesla také znalost situace na začátku transformace v jednotlivých zemích. Současně nejsme schopni na základně našeho výzkumu určit, zda státní pomoc je jediným a hlavním faktorem ovlivňujícím vývoj produktivity. Také odpověď na tuto otázku by vyžadovala podrobnější analýzu vývoje v jednotlivých zemích.

⁵ Data v tabulce se u Bulharska a Lotyšska týkají let 2000-2005, u Rumunska let 2001–2005.

ZÁVĚR

Analýza strukturální politiky v 90. letech je ve sledovaných zemích poznamenána značně omezeným množstvím dostupných dat. Tato překážka pramení z několika příčin. Je to například skutečnost, že vlády zemí v prvních letech transformace poskytovanou pomoc nijak neevidovaly, dále pak nedostupnost zpráv, které sice existovaly, ale dnes již nejsou dostupné. Významnými překážkami byla také jazyková bariéra a neochota zodpovědných institucí poskytnout požadované informace. Z těchto důvodů není naše analýza natolik podrobná jak bychom si přáli a vyslovené závěry je třeba chápat v kontextu těchto omezení.

Ze sledovaných zemí byla nejvyšší státní pomoc v přepočtu na pracovníka poskytována v Rumunsku a Slovinsku. Naopak nejnižších hodnot ve sledovaném období dosahovalo Estonsko, následované Litvou. Struktura státní pomoci ve sledovaných zemích byla rozdílná, ale i tak lze vysledovat u všech postupný pokles pomoci se strukturálními cíli ve prospěch cílů horizontálních. Ke změně struktury a částečně i výše poskytované státní pomoci významnou měrou přispěla příprava vstupu do EU v jednotlivých zemích. Pouze s Rumunskem byla vyjednána přechodná období týkající se státní pomoci.

Vliv poskytované moci na hospodářský růst jsme zkoumali jednak výpočtem korelačního koeficientu mezi poskytovanou pomocí na pracovníka a produktivitou práce, a také srovnáním průměrné poskytnuté pomoci za období s dostupnými daty a růstem produktivity práce dotovaných odvětví ve stejném časovém horizontu. První použitá metoda nepřinesla žádné jednoznačné výsledky a korelace poskytované pomoci s vývojem produktivity práce se v jednotlivých zemích výrazně lišila. Druhá použitá metoda ukázala, že z hlediska pohledu delšího, než je jeden rok se vyšší poskytovaná pomoc objevuje u zemí s nižší produktivitou, resp. nižší produktivita je u zemí, které poskytují vyšší pomoc. Určit, zda je nižší produktivita příčinou nebo důsledkem vyšší poskytované pomoci se z důvodů uvedených výše nepodařilo. Navíc je zřejmé, že státní pomoc nemůže být jediným a často ani hlavním faktorem ovlivňujícím produktivitu práce a v pozadí většího či menšího nárůstu produktivity stojí celá škála vlivů mající svůj původ v nejrůznějších zdrojích, ať je to domácí hospodářská politika nebo ekonomický vývoj u hlavních obchodních partnerů či příliv zahraničních investic a jiné.

POUŽITÁ LITERATURA

Competition council of the republic of Lithuania (1997): State Aid annual report 1997: Dostupné na: <<http://www.konkuren.lt/english/stateaid/legislation.htm>> (4.2.2008).

Competition council of the republic of Lithuania (1998): State Aid annual report 1998: Dostupné na: <<http://www.konkuren.lt/english/stateaid/legislation.htm>> (4.2.2008).

Competition council of the republic of Lithuania (2001): State Aid annual report 2001. Dostupné na: <<http://www.konkuren.lt/english/stateaid/legislation.htm>> (4.2.2008).

Competition council of the republic of Lithuania (1999): State Aid annual report 1999. Dostupné na: <<http://www.konkuren.lt/english/stateaid/legislation.htm>> (4.2.2008).

Country studies (2008a): Industry. Dostupné na: <<http://www.country-studies.com/bulgaria/industry.html>> (13.2.2008).

Country studies (2008b): Economic sectors. Dostupné na: <<http://www.country-studies.com/estonia/economic-sectors.html>> (13.2.2008).

Country studies (2008c): Economic reforms. Dostupné na: <<http://www.country-studies.com/lithuania/economic-reforms.html>> (13.2.2008).

Country studies (2008d): Economic sectors. Dostupné na: <<http://www.country-studies.com/latvia/economic-sectors.html>> (13.2.2008).

Country studies (2008e): Economic Structure and Dynamics. Dostupné na: <<http://www.country-studies.com/romania/economic-structure-and-dynamics.html>> (13.2.2008).

Earthtrends (2008): Economics, Business, and the Environment SEARCHABLE DATABASE. Dostupné na: <http://earthtrends.org/searchable_db/index.php?theme=5> (17.1.2008).

Euractiv (2006): State aid in the new member states. Dostupné na: <<http://www.euractiv.com/en/enlargement/state-aid-new-member-states/article-129629>> (5.3.2008).

Evropská komise (2005): Romania 2005 Comprehensive Monitoring Report. Dostupné na: <<http://delegatie.infoeuropa.ro/ROMR2005.pdf>> (11.2.2008).

Evropská komise (2007): VADEMECUM COMMUNITY RULES ON STATE AID. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/comm/competition/state_aid/studies_reports/vademecum_on_rules_2007_en.pdf> (6.3.2008).

Evropská komise (2008): Scoreboard - Conceptual and methodological remarks. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/comm/competition/state_aid/studies_reports/conceptual_remarks.html> (5.2.2008).

Ministry of finance, Republic of Bulgaria (2005): Annual report on state aid 2005. Dostupné na: <http://www.stateaid-bg.com/finance/opencms/finance_en/documents/Report.html> (8.2.2008).

Romania competition council (2004): Report on State aid granted in Romania between 2002-2004. Dostupné na: <<http://www.competition.ro/en/diverse/Raport%202002-2004.pdf>> (20.2.2008).

Romania competition council (2005): Annual Report synthesis. Dostupné na: <<http://www.competition.ro/diverse/Raport%202005%20Sinteza.pdf>> (20.2.2008).

Seventh survey on state aid in Slovenia for 2002, 2003 and 2004, 2006. Dostupné na: <http://www.mf.gov.si/angl/nadz_pom/surveys.htm> (13.2.2008)

State aid scoreboard (2008a): Estonia. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/comm/competition/state_aid/studies_reports/stat_table_ee.xls> (5.2.2008).

State aid scoreboard (2008b): Lithuania. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/comm/competition/state_aid/studies_reports/stat_table_lt.xls> (5.2.2008).

State aid scoreboard (2008c): Latvia. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/comm/competition/state_aid/studies_reports/stat_table_lv.xls> (5.2.2008).

State aid scoreboard (2008d): Slovenia. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/comm/competition/state_aid/studies_reports/stat_table_si.xls> (5.2.2008).

Third survey on state aid in Slovenia for 1998 and 1999, 2000. Dostupné na: <http://www.mf.gov.si/angl/nadz_pom/surveys.htm> (13.2.2008).

UNECE (2008): United Nations Economic Commission for Europe - Employment by Activity, Measurement, Country and Year. Dostupné na: <http://w3.unece.org/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=20_MEEmpNaceA6Y_r&ti=Employment++by+Activity%2C+Measurement%2C+Country+and+Year&path=../DATABASE/Stat/20-ME/3-ELF/&lang=1> (7.3.2008).